

THE ROLE OF THE SUPPORTIVE FAMILY ENVIRONMENT IN THE DEVELOPMENT OF SKILLS FOR VISUAL PERCEPTION OF SPEECH IN CHILDREN AND STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENT

DIYANA GEORGIEVA

ASSISTANT PHD IN PEDAGOGICAL FACULTY
AT THRACIAN UNIVERSITY, STARA ZAGORA

BULGARIA

PASKALDI1929@ABV.BG

ABSTRACT: THE ROLE THE SUPPORTIVE FAMILY ENVIRONMENT IN THE DEVELOPMENT OF SKILLS FOR VISUAL SPEECH PERCEPTION IS EMPHASIZED IN THE ARTICLE. FACTORS AS MATERIAL STABILITY, SOCIAL SUPPORT, SOCIOECONOMIC STATUS AND DEGREE OF EDUCATION AND AWARENESS OF A FAMILY AFFECT THE ATTITUDES OF PARENTS OF CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT, THEIR INTERACTIONS WITH THEM. THIS IMPACTS THEIR ENTIRE CHILDREN'S DEVELOPMENT – EMOTIONAL, SOCIAL, COGNITIVE, COMMUNICATIVE, THROUGH WHICH ARE FORMED THE SKILLS FOR VISUAL PERCEPTION OF SPEECH.

KEYWORDS: SUPPORTIVE FAMILY ENVIRONMENT, VISUAL PERCEPTION OF SPEECH, SKILLS FOR VISUAL PERCEPTION OF SPEECH, CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT.

Теоретична обосновка

Семейството на детето със слухово нарушение е една динамична система, при която под влияние на значими, реципрочни и позитивни взаимодействия се повлиява качеството на неговото интелектуално, познавателно и психо-емоционалното развитие. Овладяват се езикови способности, които, според много автори (Ц. Попзлатева, 1999; Н. Балканска, 2009; В. Кацарска, 2006 и др.) повлияват равнището на развитие на умения за зрително възприемане на чужда реч.

Синоними на термина зрително възприемане на речта се срещат често в специализираната литература. Най-популярни са четене по устни (фокусира се зрителна перцепция, внимание и памет върху артикулационните пози) и четене от лицето (тук се представя концепцията за концентриране на внимание не само върху движенията на артикулационните органи, но и върху екстралингвистични и паралингвистични елементи на комуникацията).

Зрителното възприемане на речта представлява изключително сложен процес, при който се осъществява прекодиране на акустичния код в оптичен. Това е комуникативна система за възприемане и тълкуване на достъпната и в същото време лимитирана за зрението, преминаваща последователно по времевата ос вербална информация (Perello, 1992).

Измежду компонентите, изграждащи полифакторния модел, детерминиращ развитието на умения за визуална перцепция на реч, е подкрепата в семейството.

Б. Такворян-Солакян (2012) споделя мнение, че семейното възпитание би могло да се разглежда в различни контексти – нравствен, естетически, развиващ езика и речта, абстрактно-логическото мислене и др.

Слуховият статус, комуникативните способности, както и нагласите и очакванията на родителите имат значителна роля особено при деца с тежка и дълбока степен на слухова загуба в предлингвистичния период.

Родителите на една част от децата са с глухота. Тези деца се различават по отношение на езиковото, когнитивно и емоционално развитие от техните връстници – с чуващи родители. По данни на Fortnum и Davis (1997), 31% от децата с предлингвистична глухота са фамилно обременени. В същото време, от семействата с чуващи родители се очаква да притежават определени познания за глухотата като явление. Значителна част от децата със слухови нарушения се отглеждат от чуващи родители, които нямат, или имат незначителна опитност по отношение на сензорното нарушение и специфичните стратегии за комуникация (напр. жестов език). Динамичният стереотип на всяка семейна микросреда драстично се нарушава, когато в семейството се роди и диагностицира дете с глухота. Реакцията на близките спрямо поставената диагноза и решенията, които ще последват след това са индикатор за равнището на разбиране и познаване на многоспектърния проблем на тяхното дете.

Слуховият статус на родителите може да оказва съществено влияние върху уменията за зрително възприемане на речта по много начини. От тази гледна точка и двете групи лица (на чуващи и глухи родители) със слухови нарушения притежават относителни приоритети в това отношение. Децата от първата група се отглеждат в богата на речеви (устни) стимули среда, което може да е силно мотивиращ фактор за устна комуникация. От друга страна, по-голяма е вероятността втората група деца да са обект на ранна диагностика и да се възползват от ефективни комуникативни стратегии още в етапа на ранното детство, за да развият устойчиви механизми за зрително внимание. Sutton-Spence и Day (1997) уточняват факта, че жестовият език, използван от родителите на тези деца включва голям дял от устни компоненти.

От съществена необходимост е родителите да бъдат обучавани в най-ефективните стратегии за комуникация с техните деца, които да прилагат още през първите месеци, както и да получават градивни съвети, напътствия и препоръки за подобряване на дейностите и изграждане на комуникативно поведение.

Експериментална постановка

Цел на изследването: на базата на експериментално проучване да се установи равнището на развитие на умения за зрително възприемане на речта при деца и ученици със слухови нарушения, обусловено от аспектите на подкрепящата семейна среда.

Предварително формулираната **хипотеза** гласи, че развитието на умения за зрително възприемане на речта при деца със слухови нарушения се повлиява значително от подкрепата в семейството.

Използвани са следните **методи**: наблюдение, анкетиране, тестиране.

Инструментарият включва картинен тест; работни протоколи; лингвистичен материал (думи, изречения, текстове), който е обект на реални обекти и речеви ситуации, характеризиращи се с висока честота на употреба. Думите обхващат различни части на речта. Изреченията включват подходяща лексика и разнообразно по тематика съдържание. Текстовете се състоят от по 6 изречения. Първият текст е взимстван от българското народно творчество. Вторият текст е кратка история с непознато съдържание.

Предявяването на вербалните стимули се осъществява чрез прочитане, като се изключва достъпа им до слуховата модалност на участниците в изследването и за сетивна база се използва зрението.

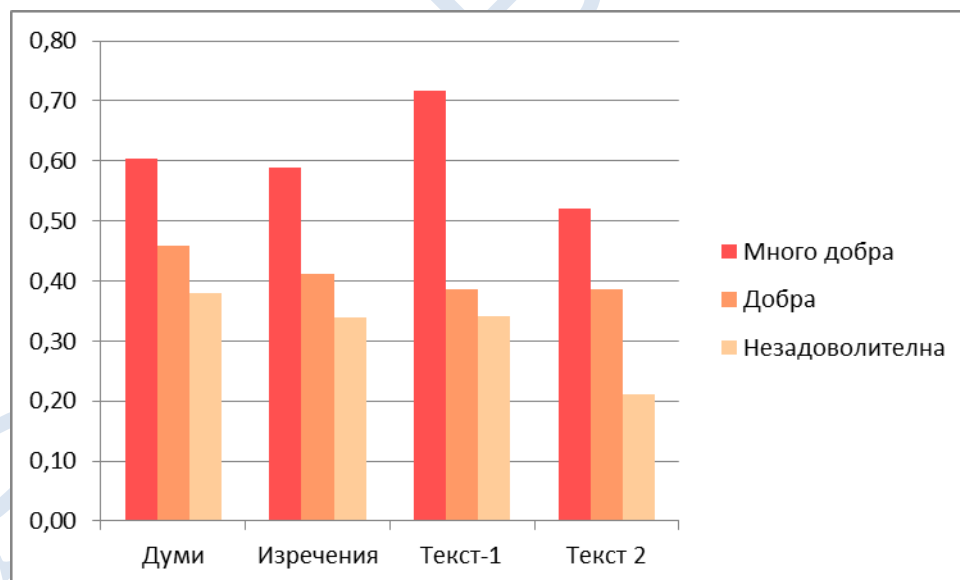
Деца и учениците, участващи в експеримента са със слухов статус глухота и слабочуване. Възрастта им варира между 6 и 12 години. От съществена важност за цялостния изследователски дизайн са събраните данни за равнището на семейна подкрепа, която те получават. В зависимост от степента на подкрепящата семейна среда, те се диференцират в три групи: ученици с „много добра“, „добра“ и „незадоволителна“ подкрепа.

Резултати от изследването

На първо място трябва да се изтъкнат мащабните различия в постиженията между групата ученици, при които се прилагат адекватни родителски практики и групите участници, които се характеризират с повече или по-малко недостатъчно оптимални модели на цялостна семейна и родителска подкрепа. Максималният брой отговори на тези две групи обхваща ниските нива от 39% и 34%.

Фигура 1 отразява обобщените резултати от изследването на броя правилно визуално възприети стимули – думи, изречения, текст (Текст 1, Текст 2).

Фиг. 1 Съпоставителни резултати от броя на правилните отговори на трите групи ученици при зрителното възприемане на стимулите – думи, изречения, текст (Текст 1, Текст 2)

Учениците от първата група успяват да декодират чрез зрителната модалност повече от половината съдържание на устно предявяваните в нарушена последователност изречения, представляващи ключови моменти от фабулата на приказките „Дядо и ряпа“ и „Двама приятели“, което в процент е 74% положителни реакции. Това означава, че те с лекота активизират натрупания опит, който се явява в качеството на глобален контекст и успяват да установят връзка между възприемания в по-ранен период художествен текст и настоящия момент на разпознаване на неговите оптични характеристики. Глобалният контекст, стимулиращ антиципацията е обвързан

и с опознаване на произведения от художествената литература (в частност – приказки) от ранна детска възраст, за което се грижат родителите. Приказките са прекрасно средство за развитие на речта, особено когато са подбрани за подходящата възраст. Родителите на успешните деца са тези, които търсят различни начини да установяват постоянна комуникативна връзка между себе си и техните деца. Те интуитивно използват визуални и тактилни сигнали за осигуряване на по-голям достъп до своите устни послания, в резултат на което се стимулира въображението, паметта, конкретно-образното и словесно-логическото мислене, а последните са част от когнитивния модел за зрително възприемане на речта.

В експерименталната задача за зрително възприемане на синтактичните конструкции се възпроизвежда аналогична тенденция в разпределението на правилните отговори. Максимален актив от 59% имат учениците от групата с много добра семейна подкрепа. Разликата от 18% в групата с „добра подкрепа“ е показателна за значителните трудности, които срещат учениците при визуалното разпознаване на изреченията. Очакваните по презумпция най-слаби резултати в групата ученици с неудовлетворителни характеристики на семейната среда обхващат 34 процентовата граница. Ниските постижения на учениците се дължат от една страна на сложността на граматичния материал, и от друга – от технологията на работа с него. Съответно, това предопределя наличието на морфологични и синтактични проблеми при усвояването на устната реч. Децата овладяват граматически правилна реч най-вече в условията на организираното обучение. Голям дял от неусвоявания за краткото време материал трябва да се отработва в домашна среда – да се показва, обяснява, заучава. Тази необходимост често се игнорира от родителите, които не намират време за общуване, за използване на всяка релевантна ситуация за разширяване на опита на техните деца. Ангажирането им в партньорство при комуникацията би стимулирало децата им да изпитват желание да излагат своите мисли, да увеличават продължителността на общуването, да се опитват да предугаждат липсващите на основата на вече разпознатите лексикални единици, свързани помежду си в синтактичната структура.

При изпълнението на пробата с думите, учениците, живеещи в семейна среда, осигуряваща им разнообразни позитивни последствия имат най-добри постижения. Те разпознават правилно оптичните характеристики на 60% от думите. В сравнение с тях, учениците, които получават сравнително удовлетворяваща родителска подкрепа диференцират зрителните образи на 46% от лексикалните единици, докато техните съученици, чиято подкрепа в семейството е силно ограничена възприемат зрително само 38% от думите. Децата не познават достатъчно добре съдържанието на много от думите поради стеснения капацитет на лексикалните си познания. Ролята на възрастните е да се грижат за разширяване на лингвистичния и познавателен опит на техните деца. Но техните познания за глухотата и аудиологичните аспекти, като цяло са лимитирани, поради което не притежават достатъчно компетенции за удовлетворяване на актуалните им потребности от комуникация за усвояване на значенията на думите и използването им за назоваване на пределни лексикални обобщения: предметност, действие, състояние, признак, качество, количество. По-тревожното е, че те не търсят адекватна подкрепа (например, чрез комуникативен тренинг) за създаване на реални условия за осъществяване на ефективна интеракция с децата си. Наличието на слаба обратна връзка, ограниченият дял на отговорите – реакции, липсата на техники за възпроизвеждане на достъпни за децата жестове, както и липсата на частично

адаптиране за въвеждане на езика рефлектират отрицателно върху нарастването на тяхната езикова зрялост и в частност на зрителното възприемане на речта.

Не по-различно е представянето на учениците в трите групи и по отношение на декодиране на съдържанието на зрително възприетия непознат текст. Учениците с незадоволителен семеен фактор за индивидуално благополучие илюстрират фрагменти от съдържанието на текста, което означава, че средно са възприели оптичните кодове само на едно от 6-те/4-те изречения, композиращи структурата на текста. На техния неудовлетворителен при зрителното възприемане и осмисляне на семантичното съдържание на текста резултат се противопоставя резултатът на съучениците им, живеещи със съпричастни, загрижени, насърчаващи общуването им родители. Те се справят успешно с половината от съдържанието на визуално възприемания стимул – текст. Учениците, чиито семейства им осигуряват сравнително добри перспективи за развитие не правят много сполучлив опит за представяне на рисунки в отговор на инструкцията за възприемане на текста по неговите оптични характеристики. Реализираните положителни реакции са в рамките на 39%. Очевидна е зависимостта на зрителното възприемане на речта от равнището на семейна подкрепа и в тази сложна по рода си езикова задача.

Чрез проведените беседи с родителите на някои от учениците се получи интересна информация за това, как след установяване на слуховото нарушение са използвали интуитивния елемент при адаптиране на собствения стил за взаимодействие при посрещане на уникалните нужди на децата си въпреки липса на опит и знания за глухотата. Те споделят, че са прилагали дейности за активизиране на зрителната модалност чрез използването на мултисензорни игрови модели (с комбинации от вокални и тактилни, визуални или кинестетични компоненти) и активизиране на фациалната експресия. Подобни интуитивни стратегии стимулират формирането на комуникативна компетентност и поведение чрез направляване и задържане на визуално внимание. Те са значим фактор при развитието на умения за зрително възприемане на речта, тъй като оживената лицева експресия насърчава нечуващото дете към фокусиране на зрително внимание, а полисензорните игрови дейности подпомогнат иницирането и автоматизирането на комуникативни модели.

Резултати от успеваемостта на учениците от трите групи при зрителното възприемане на вербалните стимули са представени на таблица № 1.

Таблица № 1. Съотношение на успеваемостта по признака подкрепа в семейството при задачата за зрително възприемане на стимулите думи, изречения, текст (Текст 1, Текст 2).

Подкрепа в семейството	Процент разпознати стимули			Среден бал			Разлика		
	Много добра	Добра	Незадоволителна	Много добра	Добра	Незадоволителна	Много добра	Много добра	Незадоволителна
							Незадово- лителна	Добра	Добра
Думи	0%	6%	38%	3,72	2,94	2,62	1,10	0,78	-0,32
Изречения	9%	1%	34%	3,59	2,88	2,43	1,16	0,72	-0,45
Текст 1	2%	9%	34%	4,81	3,50	3,27	1,55	1,31	-0,23
Текст 2	2%	9%	21%	4,05	3,54	2,78	1,28	0,51	-0,76

От съпоставянето на резултатите в трите групи при изследването с думите (общо количество) най-висока успеваемост се очертава в групата с „много добра подкрепа“. Средната стойност на групата, която е 3,72 показва, че при родителите на тези ученици доминира адаптивното поведение, което от своя страна подчертава значимостта на ранно установеното слухово нарушение. Занижаването на стойностите в другите две групи и особено в групата с „неудовлетворителна подкрепа“ (2,62) са индикатор за недостатъчно сформирани приспособителни механизми на семейството спрямо слуховото състояние на тяхното дете. Относно ниската успеваемост в групите „добра подкрепа“ и „незадоволителна“ не може да не се отчете и обстоятелството, че голяма част от включените в тях ученици живеят и се възпитават в атмосфера, която е социално, културно и езиково различна от тази на техните съученици от групата с „много добра подкрепа“.

Съществуващата пропорционална зависимост между уменията за зрително възприемане на речта и качествените характеристики на семейната среда се проявява и на ниво изречение. Учениците, чиито родители се ръководят от множество алтернативи при вземането на адекватни решения за преодоляване на рисковия фактор от слуховата загуба и използват разнообразни източници на информация за глухотата като явление и стратегии за справяне, са постигнали отново най-висок резултат – 3,59. Съответно, средният бал на учениците от групата с „добра подкрепа“ е 2,88, а на групата с „неудовлетворителна подкрепа“ е 2,43. Много вероятно е ниската успеваемост при диференциране на оптичните образи на синтактичните структури в другите две групи да се дължи и на по-голямата свръхкритичност или амбиция от страна на родителите, която по естествен начин води до по-голяма несигурност при техните деца при решаване на специфични езикови и познавателни задачи, каквато е задачата, свързана с визуалната перцепция на граматичните конструкции. Тези предположения са основани на събеседването ми с класните ръководители на учениците и с частичните ми лични наблюдения на поведенческите модели на родители спрямо техните деца.

Различното качество на семейната система и характеристиките на родителството повлияват представянето на учениците и при задачата за зрително възприемане на

оптичните характеристики на Текст 1. Тук също се откриват съществени различия между групите. Най-висока средна стойност се отбелязва при учениците, на които родителите бързо се адаптират към техните индивидуалните потребности и използват по-ефективно езиковата среда за стимулиране на комуникацията – 4,81. Нивото на успеваемост при декодиране на последователно въвежданото съдържание на визуално възприеманите текстове силно намалява при учениците с ограничена семейна подкрепа. Средната стойност на групата с „добра подкрепа“ е 3,50, а на групата с „неудовлетворителна подкрепа“ – 3,27. Близките на много деца например, не отчитат времето, в което не комуникират директно с тях. По този начин те придобиват оскъден слухов и визуален опит от едва доловимите разговори между другите събеседници в семейството и пропускат притока на огромно количество езикови сигнали, както и възможностите за индиректно учене на езика, особено през първите години на техния живот.

При задачата за илюстриране на съдържанието на визуално възприет непознат текст се открояват следните особености: първо, между средните стойности на групите с „много добра“ (4,05) и „добра подкрепа“ (3,54) няма голяма дистанция. Това до известна степен се дължи на сложността на задачата. Второ, за разлика от другите проби, по равнище на успеваемост групата ученици с „незадоволителна подкрепа“, чиято средна стойност е 2,78 значително се отдалечава и от двете групи. Такова разпределение на резултатите показват запазване, от една страна, на отрицателната тенденция, която се изразява в това, че ниските резултати на учениците се опосредстват от ограничените психологически ресурси (внимание, загриженост и интерес), които родителите им влагат във връзка с техните проблеми и успехи. И в контраст, средните стойности нарастват с наличието на силна емоционална подкрепа, високи стандарти, подходяща за детето езикова среда, в която то да се „облагодетелства“ от езикови модели и позитивни интеракции.

Изводи

1. Резултатите могат да се приемат като потвърждаващи теоретичните допускания относно решаващата роля на родителството и семейството за познавателното и комуникативно развитие на учениците и в частност върху формирането, развитието и усъвършенстването на умения за зрительно възприемане на речта.
2. Във всички изследователски проби, най-високи резултати се манифестират при учениците с висококачествени характеристики на семейната среда. Съответно, заниженото ниво на успеваемост в другите две групи ученици е резултат от непълноценната реализация на механизмите на родителска подкрепа.

В заключение, родителската подкрепа (финансова, образователна, емоционална), която се предлага на децата е силно обвързана с техните академични постижения и психо-социалното им благополучие. По-добрата семейна среда предполага по-висока степен на удовлетворяване на психологически, когнитивни, комуникативни и лингвистични потребности, чийто резултат са по-високите постижения на учениците при зрителното възприемане и разбиране на речта. Родителската и семейна подкрепа са свързани с важни мотивационни конструкти, които повлияват високите резултати на учениците със слухови нарушения. Както посочва Г. Събева (2015, с. 203), „децата с нарушения са ценни тъкмо със своята различност и придобивайки друг житейски опит, точно те в някои отношения са по-способни за нестандартни и оригинални решения“.

Родителите само трябва да стимулират тези инициативи и да подкрепят и удовлетворяват адекватно потребностите на техните деца.

REFERENCES

1. **Balkanska, N., 2009:** Cochlear implants at early children's age – application, rehabilitation. S.
2. **Katsarska, V., M., Hristova , 2006:** A book for parents of children with hearing impairments. S.
3. **Popzlateva, Ts.,1999:** Psychology of development in hearing and speech pathology. S. SU.
4. **Sabeva, G., 2015:** Essence of integrated training, Yearbook of Shumen university "Episkop Konstantin Preslavsky", Volume XIX D, Shumen, p. 203-208.
5. **Takvoryan-Solakyan, B., 2012:** Some approaches and methods for more effective family upbringing, Yearbook of Shumen university "Episkop Konstantin Preslavsky", Volume XVI D, Shumen, p. 29-36.
6. **Fortnum, H. & Davis, A., 1997:** Epidemiology of permanent childhood hearing impairment in Trent region, 1985-1993. British Journal of Audiology 31.
7. **Perello, J. y Tortosa, F.,1992:** Sordera profunda bilateral prelocutiva. Barcelona. Masson.
8. **Sutton-Spence, R. & Day, 1997:** The distribution, use and lexical and grammatical features of mouth patterns in BSL. Final report to ESRC.